

הרב שמואל יוסף מאיברוך
חבר הכולל העליון ע"ש וקסנר

איסור זיבול בשביעית

תנן בשביעית (פ"ג מ"ד), המדייר את שדהו עושה סהר לבית סאתים, וכו', ומוציא מן הסהר ונותן לתוך שדהו כדרך המזבלין, ע"כ. ונחלקו הראשונים בהא דמותר לאדם להעמיד דיר של צאן בתוך שדהו. להרמב"ם, מיירי בכוונתו להעמידם שם כדי שיזבלו את שדהו. חז"ל בפיה"מ, עושה בה דיר כדי שתזדבל שדהו ... ואמר שאם רצה לזבל שדהו בשנה שביעית, הרי"ז עושה היקף ... בשיעור בית סאתיים ומכניס לתוכו את הצאן והם מטילים שם גללים, עכ"ל. ומבואר דלכתחילה מותר לו לעשות כן לשם זיבול. אבל פי' הר"ש שם בע"א, דמיירי דוקא היכא שאין לו מקום פנאי אלא שם להעמידו, ולא במתכוין לזבל שדהו בענין זה, שלאח"כ יאסף כל הזבל, עכ"ל. (והוא מדפו"ח ע"פ כת"י, חוהי ג"כ כוונתו בדפוה"נ).

ובירושלמי (פ"ג ה"ג, והו' בר"ש שם) פריך אמתני' ממתני' דלקמן (פ"ד מ"ב), שדה ... שנדיירה [בשביעית] לא תזרע במוצאי שביעית, ע"כ, דמבואר במתני' דאסור להעמיד דירי צאן בתוך שדהו בשביעית, ואף קנסו חכמים ע"ז. ומשני בירושלמי, א"ר יונה כיני מתני' הרוצה להעמיד צאן בתוך שדהו, ע"כ. ופי' הר"ש דתירוצ' הירושלמי הוא דאין כוונתו לזבל אלא לדייר משום דאין לו מקום אחר להעמדת צאנו, ומה"ט הוא דהתירו לו חז"ל לעשות כן. אבל הר"מ פי' במתני' דלקמן דטעם הקנס הוא משום שטופלה בזבלים, דהיינו דלא עביד כתקנת חז"ל לזבל ע"י העמדת דיר אלא דהניח שם הזבלים בהדיא, וה"ט דקנסוהו. ולכאורה יפרש בכוונת ר' יונה בירושלמי דר"ל דמתני' דהכא מיירי שזבל ע"י דיר, ומה"ט הוא דמותר לכתחילה, ודלא כמתני' דלקמן.

וכמו"כ פליגי במאי דתנן בסיפא דמתני', ומוציא מן הסהר ונותן לתוך שדהו כדרך המזבלין, ע"כ, דלהר"ש דאסור לזבל בכה"ג, תנאי הוא

בהעמדת הדיר, וכמו שכתב דמותר לעשות כן רק אם אח"כ יאסף כל הזבל ויעשה ממנו ג' אשפתות לבית סאה כשיעור של מעלה, עכ"ל, והיינו דאסור להניח את הזבל בשדהו. ברם, להרמב"ם אינו אלא עוד התירא בעלמא, דלא רק דמותר לו לזבל שדה זו אלא דג"כ שרינן חז"ל, התיר לו להוציא הזבל מן הסהר ולעשות ממנו אשפה כפי התנאים שבעשיית אשפתות [בריש הפרק], עכ"ל.

והנה, דברי הר"ש לכאורה מובנים, דמבואר בש"ס דמו"ק (ג' ע"א) דא' מהתולדות שאסרו חז"ל בשביעית היא דאין מזבלין. וכ"ה לעיל בפ"ב (מ"ב), דזיבול הוא בכלל התולדות שאסרו חז"ל בשביעית והתירו רק בתוספת שביעית. וכיון דאיסור הוא, ודאי לא התירו חז"ל איסורו ע"י דיוור, אלא דלא גזרו בשעה"ד שאין לו מקום פנאי להעמדת צאנו, ובתנאי שיוציא את הזבל משדהו אח"כ. ואע"ג דעד שיסיר את הזבל נמצאת שדהו מזדבלת לזמן (כך נקט החזו"א שביעית סי' י"ט ס"ק י"ג), התירוהו לו כיון דא"א בע"א. (ולא הטריחוהו להניח אבנים או לוחות עץ תחת הדיר, דבכה"ג דהוי שעת הדחק נראה דלא תיקנו חז"ל איסור זיבול.) [וכמו"כ יל"פ בד' פי' הרא"ש דפי' דמיירי מתני' במי שרוצה לקבץ זבל (להניחו באשפה כדי לזבל בו אחר שביעית), ויל"פ ג"כ דכיון דיש לו צורך, אע"ג דלא הוי שעה"ד, לא גזרו חז"ל ע"ז כיון דאין כוונתו לזבל.] אלא דשי' הרמב"ם צ"ב, דכיון דאיסור זיבול הוא מהעבודות האסורות בשביעית, איך מותר לו להעמיד דיר בכוונה לזבל, וצ"ע.

ועי' ברמב"ם ריש פ"ב מהל' שמיטה ויובל, חז"ל, לא יוציא אדם זבלים מחצירו ויתן בתוך שדהו בשביעית מפני שנראה כמזבל שדהו כדי שתהיה יפה לזריעה, עכ"ל. והיינו, דאתי הרמב"ם לפי טעם כל האיסורים דפ"ג דשביעית, דהעברת זבל ממקום למקום לעשות אשפה אסורה שלא יאמרו דלזבל שדהו הוא דקעביד. אבל לא נקט רק דנראה כמזבל, אלא דנראה כמזבל שדהו כדי שתהיה יפה לזריעה. ויל"פ בדבריו, דשאני איסור זיבול מכל שאר האיסורים דרבנן בשביעית. לעומת שאר התולדות האסורות משום דהו עבודות הארץ מדרבנן, שאני זיבול דאינו עבודת הארץ אלא דנראה כהכנה

לעבודת הארץ. והיינו, דאין איסורו משום עצם העבודה, אלא משום דע"י מעשה זה איכא מראית עין שאח"כ יעשה עבודת הארץ מדאורייתא. ועפ"י מובן אמאי החמירו רבנן כ"כ בהוצאת זבל לאשפה בשביעית, דהא טעם כל עיקר איסורא דזיבול הוא משום מר"ע, וממילא לא גזרו על מעשה הזיבול בלבד כיון דאינה מלאכה בעצם, אלא גזרו אף על כמה דברים הנראים כזיבול, דגם הם בכלל מר"ע דנראה כמתקן שדהו לצורך זריעה.

ולפמשנ"ת, שפיר מובן ג"כ הא דאסרו חז"ל רק זיבול הנראה כזיבול, ולא כשמזבל שדהו ע"י דיור. דכיון דזיבול אינו איסור מצד עצמו אלא משום מר"ע דזריעה, מותר לכתחילה כל היכא דמזבל באופן שאינו ניכר.

אמנם עדיין צ"ב, דע"ש בריש פ"ג דשביעית דהקדים הרמב"ם, ח"ל, כבר ידעת שעבודת הארץ בשנה שביעית אסורה, וזיבול השדות הוא מכלל עבודת הארץ, עכ"ל. ולכאורה מוכח מדבריו דזיבול הוי עבודה, ודלא כנ"ל. וכע"י כ' ג"כ בפ"א מהל' שמורי"י (ה"ד), ח"ל, המזבל וכו"ב משאר עבודת הארץ ... מכין אותו מכת מרדות מדבריהם, עכ"ל. והיינו, דבאמת נחשב זיבול כא' מעבודות הקרקע מדרבנן, וא"א לו' דאינו אסור כ"א משום מר"ע בלבד.

אלא נראה דיש דברים שאסרו חז"ל כעבודת בארץ מדרבנן אע"ג דלא קא משפרי את הארץ בעצם, אלא משום דעל ידיהן מורה העובד את בעלותו על ארצו, דגם זה אסור בשביעית. ע"י לקמן במתני' דשביעית (שם), לא יפתח אדם מחצב [פי' הר"מ, מקום חביצה שחוצבים ממנו האבנים] בתחילה לתוך שדהו עד שיהיו בו ג' מורביות, וכו', ע"כ. והביא הר"ש מהתוספתא (פ"ג ה"א, וכ"ה בירושלמי פ"ג ה"ד) דפליגי תנאי במי שמתכוין לעשות שדה. לר' יהודה, מתני' איירי דוקא במתכוין לעשות שדה, דבכה"ג בעי' כל פרטי המתני' דג' מורביות, וכו', אבל אם אינו מתכוין לכך, אפי' יתר מכן מותר. ולרשב"ג, איירי מתני' דוקא כשאינו מתכוין לעשות שדה, אבל אם מתכוין, אסור לחצוב אפי' כל שהו. ומבואר דעכ"פ לר' יהודה, אפי' אם מתכוין בהדיא לעבודת הארץ, מ"מ מותר אם עושה ע"פ תנאי המשנה. ויל"פ

דהיינו משום דכל טיב האיסור דסיקול הוא משום דעי"ז נראה כבעלים על השדה, וממילא היכא דאינו נראה כניהוג בעלות כלל, וכגון שעושה ע"פ תנאי המשנה, מותר אפי' אם מכוין בהדיא לשפר את השדה. (הא דסיקול ראיתי בס' שיח השדה להרה"ג ר' יצחק אייזיק פרג, שליט"א, שביעית סי' ה', וע"ש שהאריך בזה.)

ונראה לבאר בהא דאסרו חז"ל תולדות בשביעית דאי"ז משום עבודת הקרקע בלבד אלא ג"כ משום דעי"ז נראה דנוהג כבעלים, דהוא ע"פ קרא דוהארץ תשמטנה ונטשתה, דבכלל ממה שצריך להפקיר את שדהו ואת פירותיו בשביעית כלול ג"כ הא דאסור לנהוג בהם כבעלים. ונראה להביא ראיה לזה ממש"כ החינוך (מצוה פ"ד) עה"פ דוהארץ תשמטנה ונטשתה, ח"ל, להפקיר כל מה שתוציא הארץ בשנה השביעית, וכו', מדיני המצוה [מהן] הדברים מעבודות הארץ שהן לנו בחיוב שביתה זו מה"ת, כגון זריעה, זמירה, קצירה, בצירה, ואשר הן אסורות מדרבנן, כגון מזבל וחופר, וכו', עכ"ל. ובהג' משנל"מ תמה, ח"ל, כל אלו הדינים אי"ז מקומם, כ"א לקמן פ' כי תשא מצוה קי"ב, שנצטוינו שתשבות הארץ מעבודה בשנה השביעית, וכן כתב שם המחבר, עכ"ל. והיינו, דלא נראה לו להמשנל"מ להביא איסורים אלו במצות הפקר הקרקע והפירות, אלא במצות עבודת הארץ. ובדעת החינוך איכא למימר דגם בכל מצות איסורי העבודה, הגם דאסורים משום עבודת הקרקע (ולכך הביאם החינוך לקמן ג"כ), ברם, גם יש דין ניהוג הפקר בקרקע ובפירות במניעת כל עבודה, והוא מקרא דתשמטנה ונטשתה.

וע"ע פירש"י עה"ת עה"פ הנ"ל (שמות כ"ג, י"א בד"ה ונטשתה) דפי', ח"ל, ד"א תשמטנה מעבודה גמורה כגון חרישה חריעה, ונטשתה מלזבל ומלקשקש, עכ"ל. ותמה הרמב"ן שם דזיכול וקשקוש אינם אלא מדרבנן, ומבואר בש"ס דמו"ק (ג' ע"א) דקרא אינו אלא אסמכתא. אבל לפי האמור י"ל דמדאורייתא אסרה רחמנא לא רק עבודה אלא גם הוראת בעלות, וכמו שפי' הרמב"ן בעצמו דפשטיה דקרא מיירי באיסור אסיפת התבואה והפירות, דאי"ז עבודה אלא ניהוג בעלות. ולכן הביך רש"י בטעם התולדות דרבנן

והאסמכתא, דמסרו הכתוב לחכמים גם לקבוע עוד גדרים של איסורי הוראת בעלות. ונמצא דזיבול וקשקוש וכו' שפיר הווי בכלל כוונת ענין הכתוב מדאו', הגם דאין הפרטים כ"א מדרבנן. (וכעין ב' הראיות האלו ראיתי ג"כ בס' הנ"ל.)

ואם כנים הדברים, יל"פ דכך הבין הרמב"ם באיסור זיבול (דאילו באיסור סיקול כ' בפיה"מ שם דהוי דוקא אם לא נתכוין לתקן שדהו), דרוב התולדות אסורות משום עבודה וגם משום הוראת בעלות, למרות זיבול, שאסור רק משום הוראת בעלות בלבד, ולכן מותר לזבל באופן דאינו נראה כהוראת בעלות כלל. ולפי"ז יש לבאר במש"כ הרמב"ם דנראה כמזבל שדהו שתהיה יפה לזריעה, דאינו אסור משו' מראית עין לזריעה, אלא משו' דכיון דנראה כמכין לזריעה, הרי הוא נוהג כבעלים על השדה, ואסרוהו חז"ל משום קרא דתשמטנה ונטשתה.

וכמו"כ נל"פ ד' הרמב"ם בהל' שמיטה ויובל (פ"ד ה"ד), דכ' מתחילה סיפא דמתני' דזיבול, ח"ל, מותר לאדם להוציא זבל מן הסהר של צאן ונותן לתוך שדהו כדרך כל מכניסי זבל, עכ"ל. והוא כמש"כ בפיה"מ, דסיפא דמתני' אינו תנאי דחייב להוציא את הזבל, אלא דהרשות בידו לעשות כן. והשיג הראב"ד, ח"ל, עיקם עלינו את הדרך ובלבל לשון משנתנו ונתן את הדאשון אחרון, עכ"ל. ופי' המהר"י קורקוס בכוונת הרמב"ם, דמה"ט גופא נקט הרמב"ם סיפא דמתני' בתחילה, כדי להדגיש דדין אחר בעלמא הוא, ולא תנאי בהקמת הדיר. ובפשטות כך הבין גם הראב"ד בכוונת הרמב"ם, דמה"ט המשיך להשיג והביא קו' הירושלמי ממתני' דלקמן דשדה שנדיירה אסורה במוצ"ש, ותירוצו, ופי' הראב"ד בד' הירושלמי כמש"כ הר"ש, ח"ל, פירוש לא לזבל אלא להעמיד צאנו לחלוב ולגזח, וכו', עכ"ל. ויש ליישב השגתו בקל, וכנ"ל, דנקט הרמב"ם דאי"ז כוונת הירושלמי כלל, וכמשנ"ת.

ולפי"ז אולי יש ליישב ג"כ קו' המג"א (סי' רמ"ד סק"ו). בשו"ע שם אי' דאסור לשכור עכו"ם לעשות מלאכת ישראל בפרהסיא בשבת משום מר"ע.

והוסיף הרמ"א, וי"ל, ואפי' אם דר בין העכו"ם יש לחוש לאורחים הבאים שם, עכ"ל. והק' המג"א, דהא אי' בירושלמי כאן (ריש ה"א) דכיון דאסור להוציא זבלים לזבל בית השלחין שלו, ליתסר גם הוצאת זבל לאשפה שמא יאמרו לבית השלחין שלו הוא דמוציאו. ותי' הירושלמי, יודעין הן בני עירו אם יש לו בית השלחין אם אין לו, אמר ר' יוסי הדא אמרה לא חשו לעוברין ושביין מפני מראית עין, ע"כ. וא"כ ק' אמאי ל"א כן גם בשבת. וציין המג"א גם להל' חנוכה (סי' תרע"א ס"ח) דחצר שיש לו ב' פתחים מב' רוחות צריך להדליק בשתיהן מפני החשד, דהתם ג"כ חיישינן לעוברין ושביין. וכ' דצ"ל דבשביעית הקילו.

וי"ל פ' דהוא גופא מטעם הנ"ל, דמיירי הירושלמי בזיבול, דכל איסורו אינו אלא משום דמיחזי כבעלים, ואינו באמת איסורא דמראית עין בכלל. ושפיר איכא למימר דזיבול חשיב הוראת בעלות רק כשנראה כן לבני עירו, ואילו דבר שאינו נראה כהוראת בעלות אלא לעוברין ושביין בלבד אי"ז בכלל גדר האיסור, וזוהי כוונת הירוש' דלא חשו לעוברין ושביין.

אלא דעדיין יל"ע אמאי אינו אסור עכ"פ משום מר"ע, וי"ל, ועיין.